

דף שבועי

בס"ד

פרשת משפטים, תשפ"ב, מספר 1455

על משפטים ומשפטים

עמיחי רדזינר

השופט אהרן ברק השתמש לא פעם בדבריו אלה של זילברג וקבע, כי הבחירה בין שני המשמעים של ו' החיבור תיעשה לפי "תכלית החקיקה", גם אם הטקסט מובן באופן אחר על ידי האדם הסביר:⁴

במשמעותה הרגילה ו' באה לחבר ו'או' להפריד... יחד עם זאת, לא פעם מוכנים שופטים לקרוא ו' כמציין אלטרנטיבה ו'או' כמציין צירוף... הבחירה ביניהם לא תעשה במישור הלשוני אלא על-פי תכלית החקיקה. שני המובנים כלולים במגוון המשמעויות הלשוניות ושליפת המשמעות המשפטית תעשה על-פי תכלית החקיקה.

גישה מצמצמת יותר השמיע השופט חיים כהן. בפס"ד משנת 1964 נידונה פרשנותו של צו מסים מסוים.⁵ הצו קבע שההיטל יוטל בהתקיים שני תנאים מסוימים, אך באותו מקרה רק אחד מהם התקיים בפועל. משרד האוצר טען שיש לקרוא את לשון הצו כמציגה תנאים חילופיים, אך השופט כהן דחה את טענתו:

אמת נכון הדבר שיש ומן הדין לקרוא את ויו-החיבור כאילו היה כתוב "או", כשם שיש ומן הדין לקרוא "או" כאילו היה כתוב ויו-החיבור; אבל אי אתה עושה כן אלא אם יש הכרח בכך, שהרי ויו החיבור אין משמעו "או", כשם שהמילה "או" אין משמעה ויו-החיבור.

מסתבר, שדיון דומה בשאלה מתי ראוי לקרוא את ו' כ"או" והאם יש לצמצם אפשרות זו התקיים כבר בין התנאים (סנהדרין סו ע"א ומקבילות). הפסוק הנדון הוא: "כִּי אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יִקְלַל אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ מוֹת יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קָלַל דָּמְיוֹ בּוֹ" (וי' כ:ט). כולם מסכימים שגם המקלל את אחד מהוריו יתחייב במיתה, אולם הסיבה לכך שונה. לדברי ר' יונתן: "משמע שניהם כאחד ומשמע אחד בפני עצמו, עד שיפרוט לך הכתוב 'יחדיו'". כלומר, ו' החיבור מקבלת בדרך שגרה משמעות של "או",

עיקרון פרשני חשוב עולה בפרשתנו מהפסוק: "וּמִכֹּהֵן אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת" (שמ' כא:טו). רש"י מפרש בעקבות מדרשי ההלכה: "אָבִיו וְאִמּוֹ – או זה או זה", ובכך הוא מדגיש לנו כי בשפה העברית ו' החיבור יכולה להתפרש גם כ"או". ממילא יש מקום להבנה המתבקשת, שהכתוב אינו דורש את הכאת שני ההורים כדי להתחייב במיתה. לדעת רס"ג, תופעה לשונית זו קיימת גם בפסוק הבא (שם:טז): "וְגִבּוֹ אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת", והוא מפרש: "וּמְכָרוֹ או וְנִמְצָא בְיָדוֹ – מוֹת יוּמָת".¹ המשמעות של ו' החיבור כ"או" מוכרת כמובן גם ברבדים מאוחרים יותר של העברית,² ויש לה חשיבות מרובה בפרשנות של טקסטים משפטיים עד לימינו אנו.

בשנת 1961 דן בית המשפט העליון בתביעה כנגד חברת ביטוח.³ מדובר היה בפוליסה שנאמר בה כי היא מכסה נזק הנגרם למשאית, וכן נזק שנגרם ל"נוסע המובל עקב חוזה עבודה ובהתאם לו". החברה טענה בין היתר שאינה חייבת לפצות על פגיעה לנוסע שלא נסע בהתאם לחוזה העבודה, גם אם נסע עקב אותה חוזה. השופט משה זילברג דחה את טענתה וציטט בין היתר את הדברים שנזכרו לעיל:

לא ב"ויר" זו תלוי יהיה גורל התביעה נגד החברה. בעברית, כידוע לכל, משמשת ה"ויר" לפעמים במובן "או" – למשל, "וּמִכֹּהֵן אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת", שמ' כא:טו – "או זה או זה" (רש"י שם); "וְכָל נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נֶבֶלָה וְטִרְפָּה גוֹ", וי' יז:טו; "תּוֹשֵׁב כְּהֵן וְשֹׁכֵר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ", וי' כב:...

* פרופ' עמיחי רדזינר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.

1 אך ראו פירושו של ר"א בן הרמב"ם לפסוק זה. להרחבה על תופעה זו במקרא ראו: גרשון ברין, "שימושי 'או' בטקסטים משפטיים במקרא", **שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום** ה-ו (תשמ"א-ב) 19, עמ' 25-26.

2 על לשון חכמים ראו, למשל: משה אזר, "ו'ו הבררה במקרא ובמשנה" **בלשנות עברית** 27 (תשמ"ט) 5. דוגמה לכך היא המשנה בקידושין א, ה: "נכסים שיש להם אחריות (=מקרקעין) נקנין בכסף ובשטר ובחזקה". שני התלמודים מבינים באופן פשוט את המשנה כקובעת שיש צורך באחת משלוש הדרכים.

3 ע"א 60/251 'מנורה' נ' כרמלה קציבואה ואח', פ"ד ט"ו עמ' 619.

4 אהרן ברק, **פרשנות במשפט** (כרך שני, 1993), עמ' 199. אין כאן המקום לדון בקביעה כי ניתן לפרש את "או" כ-ו'. ראו למשל: משה אזר, "על ו', או, ו'או" **לשוננו לעם** ל"ד (תשמ"ג), עמ' 112.

5 בג"צ 63/157, בוקסבאום נ' שר האוצר ואח', פ"ד י"ח (1) עמ' 115.

דרך מחשבה גוברת במי שנשבע לקיים מאמר החכם פלוני והחכם פלוני שהאחד מהם יהא רשאי לבדו להתיר או להרשות ולבטל את המחשבה... כי הו' קושרת לכולם כאחד... ופלוגתא דרבי יאשיה ור' יונתן אינה דומה כלל לנדון שלנו ואין צורך להאריך בזה והלא כלל גדול אצלנו: בנדרים הלך אחר לשון בני אדם. ופוק חזי מאי עמא דבר שמי שמקבל עליו שני דיינים כי אין דן יחידי מהם עליו, מכל שכן בנידון זה...

בעקבותיו צועד ר' שמואל די מדינה התמה על דברי הרשב"א:¹¹

דקיימא לן בפירוש כלל גדול בנדרים וכן בשבועות הלך אחר לשון בני אדם... ואם כן נפקא מינה מתשובת הרשב"א נזכרת שדרך בני אדם לומר: "פלוני ופלוני" ו' לחלק, אתמהה! דהא לא מצינו בזמננו!

ראינו אם כן שיש במסורת ההלכה רגליים הן לגישה הקובעת שיש מקום לפרש את ו' כ"או" בכל מקום שבו הסברה מצדדת בכך, והן לגישה הסבורה שיש לצמצם זאת משום שמשמעות זו אינה מקובלת בלשון בני אדם. כאז כן היום.

ואולי נאה יהיה לסיים רשימה זו בדברים שבהם סיים השופט חיים כהן את מאמרו, שבו יצא חוצץ כנגד השימוש הנפוץ בצירוף "ו/או", תוך שהוא מתייחס לפסוק מהפרשה הקודמת:¹²

שמה ניתן לשפר את הכתוב עלידי שנתקנו: לא תחמוד אשת רעך ו/או עבדו ו/או אמתו ו/או שורו ו/או חמורו ו/או כל אשר לרעך? או שמה עלה על דעת איש, שלא עברנו על "לא תחמוד" אם חמדנו את האישה בלבד, ולא גם את העבד ואת האמה ואת השור והחמור – כולם יחדיו עמה!?

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

11 שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז סי' מח. דבריו של הרשב"א היו כה תמוהים בעינינו עד שהטיל ספק אם הוא אכן כתבם.

12 חיים כהן, "סכלות ו/או איולת" לשוננו לעם לב (תשמ"א), עמ' 3.

וכדי להבטיח את משמעותה כ"ו' החיבור" יש להשתמש במילת ההדגשה "יחדיו".⁶ לעומתו, ר' יאשיה מניח כנראה שיש לפרש את האות ו' כמשמעה, כלומר כ"ו' החיבור, אלא אם יש נסיבות ייחודיות. במקרה דנן, החזרה הכפולה של השורש קל"ל, ברישא של הפסוק בסמוך לאב ובסיפא שלו בסמוך לאם, מאפשרת הבנה זו של "או", ובלשונו: "אביו קילל, אמו קילל".

דומה שיש הסכמה בין הראשונים שההלכה היא כר' יונתן, אולם גם בדבריהם מצאנו את שתי הגישות: המרחיבה והמצמצמת. כך, למשל, הרשב"א עסק במקרה הבא:⁷ ראובן ציווה את בנו שלא ילווה את כספו מעבר לסכום מסוים בלי לבקש רשות משמעון ולוי. שמעון מת, האם יוכל הבן להלוות ברשות לוי בלבד? תשובתו של הרשב"א פשוטה:

...ואנן קיימא לן כר' יונתן... ואף זה כשהשביעו לא השביעו אלא שלא ילווה כי אם ברשות שניהם או ברשות אחד.

אולם תלמידו הריטב"א מציג עמדה מצמצמת, שאותה למד מפי רבו השני: הרא"ה, שהביאה בשם אחיו ורבו:⁸

וקבלנו מרבינו בשם הרב פנחס הלוי אחיו, שלא אמר ר' יונתן אלא בדבר שיש בו מניעה, כגון 'לא תקלל' וכיוצא בו. אבל באומר שיעשה לפלוני או שיתן, ודאי שיעשה לשניהם משמע, ולא מיפטר בחד מינייהו.

כלומר, ר' יונתן התייחס רק לצווי לא-תעשה: אסור לקלל אב או אם, אולם אין ללמוד מדבריו שהתכוון גם לציוויים של 'עשה'. בהם עלינו לדבוק במשמעות הרווחת של ו' החיבור.⁹

דיון אחר התקיים סביב השאלה האם יש להגביל את דברי ר' יונתן להבנת המקרא בלבד, או שניתן להשתמש בהם גם בפרשנותה של השפה המדוברת כיום. מתשובות הרשב"א למדנו שהוא סבור כאפשרות השנייה, אולם היו אחרונים שסברו אחרת. כך, למשל, ר' אליהו מזרחי עסק במקרה של אדם שנדר שלא לשחוט אלא אם יתירו לו זאת הרב יצחק והרב יעקב, אך רק אחד מהם התיר לו.¹⁰ הפוסק קובע כי היתר זה אינו מועיל: שאין כח ביד החכם ר' יעקב לבדו להרשות לכהן כלל. ואיך יעלה על הדעת אפילו על

6 וכפי שמפרש רש"י שם: "כדרך שהוצרך לפרוט בכלאים שכתוב בו (דב' כב:י) 'לא תִּחְרַשׁ בְּשׂוֹר וּבַחֲמֹר וּפְרֹט בּו' יַחְדָּו', שלא תאמר אסור לחרוש בשור לבדו ובחמור לבדו".

7 שו"ת הרשב"א ח"ה סי' ר"ס (דבריו נפקו ההלכה בשו"ע, יו"ד רכ"ח מ'). והשוו לדבריו בח"ג סי' ר"ו, שם הוא קובע שבמקום שבו הסברה נותנת כי יש לפרש את ו' כ"או", גם ר' יאשיה יודה בכך, וזאת למרות שאין מילים נוספות בתנאי התומכות בפרשנות זו.

8 שיטה מקובצת לבבא-מציעא, צה ע"א.

9 לניסיון הסבר להבחנה בין צווי עשה ולא תעשה ראו מלבי"ם לוי' כ:ט.

10 שו"ת רא"ם סי' נ"ב.